

ASUTUSESISESEKS KASUTAMISEKS
Teabevaldaja: Muinsuskaitseamet
Märge tehtud: 13.04.2023
Juurdepääsupiirang kehtib kuni: 13.04.2028
Alus: avaliku teabe seadus § 35 lg 2 p 2

Eelnõu 05.04.2023

MINISTRI KÄSKKIRI

Tallinn

{regDateTime}

nr {regNumber}

Vana-Nursi mõisa peahoone, pargi ja valitsejamaja kultuurimälestiseks olemise lõpetamine

Käskkiri antakse muinsuskaitseaduse § 20 lg 1 p 4 ja 5, § 20 lg 2 ja lg 6 alusel, arvestades Muinsuskaitseameti ettepanekut.

1. Tunnistan kehtetuks kultuuriministri 12.11.1997 määruse nr 72 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punkti 34 ja lõpetan ehitismälestiseks tunnistatud „Vana-Nursi mõisa peahoone, 19. saj. II pool“ kultuurimälestiseks olemise (kultuurimälestiste registri number 14086; asukoht Võru maakond, Võru vald, Lompka küla, Vana-Nursi mõis, KÜ 91701:001:1920).

2. Tunnistan kehtetuks kultuuriministri 12.11.1997 määruse nr 72 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punkti 35 ja lõpetan ehitismälestiseks tunnistatud „Vana-Nursi mõisa park“ kultuurimälestiseks olemise (kultuurimälestiste registri number 14087; asukoht Võru maakond, Võru vald, Lompka küla).

3. Tunnistan kehtetuks kultuuriministri 12.11.1997 määruse nr 72 „Kultuurimälestiseks tunnistamine“ punkti 36 ja lõpetan ehitismälestiseks tunnistatud „Vana-Nursi mõisa valitsejamaja, 19. saj. II pool“ kultuurimälestiseks olemise (kultuurimälestiste registri number 14088; asukoht Võru maakond, Võru vald, Lompka küla, Valitseja, KÜ 91701:001:0841).

4. Tunnistan kehtetuks kultuuriministri 23.08.2007 käskkirja nr 144 „Kultuurimälestistele kaitsevööndi määramine“ punkti 1 alapunkti 51.

Muinsuskaitseametil (edaspidi amet) teha käskkiri teatavaks menetlusosalistele, kanda mälestiseks olemise lõpetamine kultuurimälestiste registrisse ja ajakohastada andmed Maa-ameti kaardil.

Käskkirja on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul käskkirja avalikult teatavaks tegemisest Riigi Teatajas, esitades kaebuse halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras.

Kultuurimälestiseks olemise lõpetamise asjaolud ja menetluse läbiviimine

Hoone omanik esitas 27.08.2021 ettepaneku Vana-Nursi mõisa valitsejamaja mälestiseks olemise lõpetamiseks.

Amet hindas 28.09.2021 vastuses (nr 1.1-7/2566-1) Vana-Nursi mõisa valitsejamaja riikliku kaitse eeldusele vastavust kultuuriministri 15.05.2019. a määruses nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ sätestatud kriteeriumitest lähtudes ning asus seisukohale, et Vana-Nursi valitsejamaja mälestiseks olemine on põhjendatud ning otsustas seetõttu mälestiseks olemise lõpetamise menetlust mitte alata.

Omanik vaidlustas ameti otsuse Tallinna Halduskohtus. Kuna mälestiseks olemise lõpetamise menetluse algatamata jätmise otsustamisele eelnevalt ei hinnatud valitsejamaja tehnilist seisukorda terviklikult, tunnistas amet 28.09.2021 tehtud otsuse kehtetuks (kiri nr 1.1-7/2655-1) ja otsustas mälestiseks olemise lõpetamise menetluse algatamist uuesti kaaluda.

Amet koostas hoone tehnilise seisukorra hinnangu ning kaalus sellele toetudes valitsejamaja riikliku kaitse lõpetamist. Hoone on säilinud algupärase mahus ja välisilmes koos algupärase konstruktsioonidega (nt põletatud savitellistest seinad) ja osade väärtuslike detailidega (nt aknalengid). Olgugi, et hoone on üldiselt rahuldavas seisukorras, leidis amet, et selle riikliku kaitse eeldusele vastavuse terviklikuks hindamiseks tuleb analüüsida põhjalikumalt hoone väärtust Vana-Nursi mõisakompleksi kui terviku seisukohalt.

Amet tellis eksperdihinnangud peahoone, pargi ja valitsejamaja kultuuriväärtuse väljaselgitamiseks, et kaaluda lisaks valitsejamajale teiste kompleksi jäävate mälestiste riikliku kaitse jätkamise põhjendatust.

Ekspertdihinnangud valmisid detsembris 2022. Eksperti poolt antud hinnangud tehnilisele seisukorrale ei vastanud aga tegelikule olukorrale. Ekspert hindas kõrgelt mälestiste taastamispotentsiaali tõdedes samas, et nt peahoone originaalsubstants on olulisel määral kahjustatud. Ameti hinnangul oli ekspert mälestiste tehnilist seisukorda hinnanud terves kompleksis läbivalt paremaks kui oli mälestiste tegelik seisukord. Seetõttu koostas amet mälestiste autentsuse ja ehitustehnilise seisukorra täpsustamiseks peahoonele, valitsejamajale ja pargile täiendavad eksperdihinnangud.

Vastavus riikliku kaitse eeldusele ja mälestiseks olemise lõpetamise põhjendus

Vana-Nursi mõisakompleksi kuuluvad 1997. aastal kultuuriministri määrusega nr 72 ehitismälestiseks tunnistatud mõisa peahoone (rajatud 1860ndad), valitsejamaja (rajatud 20. saj alguses) ja park (rajatud 19. saj keskel).

Vana-Nursi mõisakompleksi ajalugu ulatub 17. sajandi teise poole, kuid selle tänaseni säilinud hoonestus pärineb peamiselt 1860. aastatest. Pärast Vana-Nursi mõisa eraldamist Rõuge mõisast 1668. aastal kuni 20. saj alguseni on mõis olnud mitmete erinevate omanike valduses. 1919–1939 paiknes Nursis EV Kaitseväge aerodroom ning alates sellest ajast kuni Eesti taasiseseisvumiseni oli mõisakompleks militaarkasutuses. Pärast Nõukogude vägede lahkumist jäi enamik hooneid tühjaks ja mõisasüdame kinnistud müüdi 1990–2000 aastatel järk-järgult eravaldusse. Peahoonel, valitsejamajal ja pargil praegu kasutusfunktsioon puudub.

Mõisakompleksi militaarsel eesmärgil kasutamine ja hilisem funktsiooni puudumine on oluliselt halvendanud kompleksi ehitustehnilist seisukorda. Hävinud on mitmed ajaloolised kõrvalhooned (nt vesiveski, moonakatemaja, sepikoda, küünid jm) ja säilinud ehitiste seisukord on valdavalt halb. Lisaks mälestistele on mõisasüdames praeguseks alles meierei, üks lautadest ja rehi ning varemetena viinakoda (juustukoda?), tall-tõllakuur, tööhobuste tall, laut ja pruulikoda. Mõisasüdamesse on rajatud uusi militaarfunktsiooni kandvaid hooneid. Mõisapargi maastikulise lahenduse mahulisem ümberkujundamine toimus tõenäoliselt 1930. aastatel. 1950. aastatel, kui sissesõidutee äärde ehitati nõukogude sõjaväekasarmud, muudeti kunagisest mõisasüdamest Võru maanteele suunduvat peamist sissesõiduteed, sh eemaldati ka osa sissesõidutee ääres olnud alleest. Hoonetele loodi uued kasutusfunktsioonid, kasutuseta jäänud hooned hävisid.

Muinsuskaitseaduse (MuKS) § 10 lg 1 kohaselt on riikliku kaitse eeldus, et kultuuriväärtusega asi või maa-ala esindab Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa, millel on teaduslik, ajalooline, kunstiline või muu kultuuriväärtus.

Riikliku kaitse eelduse hindamisel lähtutakse kultuuriministri 15.05.2019 määruses nr 23 „Mälestise liikide ja muinsuskaitseala riikliku kaitse üldised kriteeriumid ning muinsuskaitsealal asuvate ehitiste väärtusklassid“ sätestatud kriteeriumitest.

Riikliku kaitse kriteeriumitele vastavuse hindamine kinnitab, et Vana-Nursi mõisakompleksi puhul oli omal ajal tegemist unikaalse kooslusega, mis on pika perioodi (viimase sajandi) jooksul järjepanu hääbunud.

Vana-Nursi mõisa peahoone näol oli tegemist 19. sajandi teise poole renessansivormidest inspireeritud esindusliku historitsismi näitega, terviklikult kujundatud mõisakompleksi kõige olulisema hoone ja maastikulise dominandiga. Vana-Nursi mõisa peahoonele sarnased esinduslikest historitsistlikest peahoonetest on piirkonnas veel mälestised Sõmerpalu ja Vana-Antsla mõisa peahooned (kultuurimälestiste registri nr 14180 ja 14061) aga ka Valgamaal Kaagjärve-Mäemõisa härrastemaja (reg-nr 23122). Kokku on mälestiste nimekirjas ligi kolmsada mõisa peahoonet.

Vana-Nursi mõisa pargi näol oli tegemist 19. sajandi teisel poolel terviklikult kujundatud mõisapargiga, mis moodustas koos suurejooneliselt väljaehitatud mõisa peahoone, abihoonete ja maastikuelementidega (sh pargi lõunaservas voolavale Üraojale rajatud paisjärvega) kultuuri- ja arhitektuuriajalooliselt väärtusliku tervikansambli.

Vana-Nursi mõisa valitsejamaja esindab teiste mälestisena kaitse all olevate valitsejamajade hulgas levinud hoonetüübi (viilkatusega ühekorruseline tellishoone) üht variatsiooni, kus välja ehitatud on olnud ka katusekorrus. Mõisakompleksi kuuluvaid valitsejamajasid on mälestiseks tunnistatud 112. Vana-Nursi valitsejamajale sarnaste kaitsealuste hoonetena võib välja tuua näiteks Puurmani (reg-nr 23995), Kaagjärve-Alamõisa (reg-nr 23114) ja Sõmerpalu mõisa valitsejamaja (reg-nr 14117).

Riikliku kaitse lõpetamisel on Vana-Nursi mõisakompleks kuuluvate mälestiste puhul oluliseks kaalukeeleks vastavus *tehnilise seisukorra, originaalsubstantsi säilivuse ja autentsuse* kriteeriumitele. Kuna mõisaansambli planeering sõltus ajastule iseloomulikust stiilist, kuid ka arhitektuuri omavahelisest kooskõlast ning seotusest konkreetse maastikureljeefi ja haljastusega, on mõisaarhitektuuri riikliku kaitse lõpetamisel oluline arvestada ka kogu kompleksi terviklikkuse säilivusega. Mälestiseks olemise võib lõpetada, kui mälestis on tehniliselt halvas seisundis ja seisundi parandamine põhjustab asja autentsuse kadumise (MuKS § 20 lg 1 p 5).

Mõisa peahoone on olnud alates 1920. aastatest militaarkasutuses ja pärast Nõukogude Liidu sõjaväe lahkumist kasutuseta. Seetõttu on hoone siseplaneeringut vastavalt vajadusele kohandatud ja ajalooliste interjööride säilimisele ei ole sajandi jooksul tähelepanu pööratud. Kõige ulatuslikum kahju on tingitud viimase 30 aasta jooksul kasutuseta ja hoolduseta seismisest ning 2004. aastal lõunatiivas toimunud tulekahju tõttu. Kuigi hoonet on viimastel aastatel (2019–2022) prahist puhastatud ja ehitatud 2/3 ulatuses ajutine konserveeriv katus, siis hetkel hoone kasutuselevõtuks dokumentatsiooni koostatud ei ole. Hoone kehandid on säilinud ligikaudu 30% restaureeritavat substantsi, ülejäänud tuleb hoone kasutusele võtmiseks varasemate fotode ja analoogiate põhjal rekonstrueerida. Kuigi arhitektuursest vaatest on see olnud ainulaadne mõisahoonet ja neorenessanss-stiili hea näide, siis praeguseks on säilinud osaliselt konserveeritud vare.

Sarnaselt peahoonega on ka mõisa park olnud arhitektuurselt ainulaadne, kuid tänaseks on kujunenud sellest peahoone varet ümbritsev kompaktne puistu, kus puuduvad algupärase arhitektuursed rajatised. Mõisaaegse pargi järjepidevus puhke- ja ilupargina on katkenud juba võõrandamisel enam kui sajand tagasi. Pargi kasutusviis muutus, sest peahoone militaarkasutus staabi või kasarmuna ei olnud enam võrreldav mõisa esinduslikkusega ning see omakorda mõjutas pargi arengu etappe pikema aja vältel. Park ei ühenda muu loodusliku keskkonna kaudu enam ümbritsevaid mõisaaegseid hoonet omavahel tervikuks, sest tänases pargis on kõrvuti nii algselt ajaloolise pargi juurde kuulunud kui ka sinna hiljem lisandunud osad ja kihid. Pargi ilmet rikkuva kihistuse näideteks on peatee muutmine ja auringi puudumine (rikub kompositsiooni), uute hoonete ehitamine – kasarmu- ja tootmishooned (rikuvad vaadete süsteemi), hävinud hooned (rikuvad ruumilist ülesehitust ja vaadete süsteemi), peahoone vahetusse lähedusse rajatud viljapuuaed ja võsastumine (rikub ruumistruktuuri) ning uued teed (rikuvad ruumistruktuuri).

Ühe täiskorruse, väljaehitatud pööningukorruse ja osalise keldriga mõisa valitsejamaja on samuti vähemalt paarkümmend aastat kasutuseta seisnud. Tegemist on 19. sajandi lõpu mõisaarhitektuuris eluhoonete tüüplahendusega. Hoonekehand ja selle välisilme on säilinud autentsena, kuid hoone interjäär on sarnaselt peahoonega hävinud, säilinud on mõned interjööridetailid. Mõisakompleksi kuuluva valitsejamaja puhul on lisaks hoone enda kultuuriväärtusele oluline selle väärtus ümbritseva ajaloolise ruumilise keskkonna ja selle säilivuse aspektist. Mõisasüdame üheks oluliseks väärtuseks on selle ajaloolise hoonestuse terviklikkus, mis kujundab paigale iseloomulikkude miljööd ning mis loob kompleksi kuuluvatele mälestistele toetava keskkonna ning kultuuriväärtusliku konteksti. Kuigi Vana-Nursi mõisasüdamel on osaliselt säilinud ajalooliseid hoonet, on 20. sajandil toimunud muudatused mõjutanud oluliselt Vana-Nursi mõisakompleksi ja seda ümbritseva pargi terviklikkust. Valitsejamaja hoone kehandid on küll paremini säilinud kui mõisa peahoone, kuid arvestades hoone tüüpi, interjööride vähest säilivust ja toetava kompleksi puudumist, ei ole selle üksikmälestisena kaitsmine põhjendatud.

Mälestiste nimekiri peab andma ülevaate Eesti kultuurilisest identiteedist meie ainelise pärandi põhjal, mida on mõjutanud erinevad ajalooetapid ja mis on ka piirkonniti küllalt erinev. Kultuuripärandi väärtushinnangud on ajas muutuvad ja seda peegeldab hästi praeguseks kujunenud ehitispärandi nimekiri. Mälestiste nimekiri on tervik, mis ei saa kunagi valmis. Täielikku esinduslikkust ei ole võimalik saavutada ega ole vaja ka eesmärgiks seada, sest aja möödudes ladestuvad üha uued kultuurikihid, muutuvad uurimismeetodid ning ka arusaam möödunud aegade pärandist, esteetikast ja muust on ajas muutuv. Paralleelselt nimekirja uute

mälestiste lisamisele on üha enam päevakorda tõusnud juba olemasoleva nimekirja ülevaatamise ja korrastamise vajadus.

Mõisaarhitektuuriga seotud ehitisi on mälestisena kaitse all ligikaudu kaks ja pool tuhat, enam kui kolmesaja viiekümnest erinevast mõisast. Seega enam kui pooled ehitismälestistest on mõisaarhitektuuriga seotud objektid. Nimekirja tasakaalustamiseks on lisaks uute objektide mälestiseks tunnistamisele vajalik üle vaadata juba olemasolevad mälestised ning teha vajadusel korrekture.

Mõisa peahooneid on mälestiste nimekirjas natuke alla kolmesaja. Neist Vana-Nursi mõisa peahoonele on sarnases või halvemas tehnilises seisukorras ligikaudu paarkümmend. Seega vähem kui 10% praegu mälestiseks olevatest peahoonetest on sisuliselt varemetes (sealjuures ei ole arvestatud varemetena kaitse alla võetud objekte). Peamiselt on tegemist hoonetega, mis on sarnaselt Vana-Nursi mõisa peahoonele saanud oluliselt kannatada tulekahjus.

Vana-Nursi mõisa peahoone omanik on alustanud hoone katustamisega, mis loob eeldused selle kasutuselevõtuks. Sellises tehnilises seisukorras oleva hoone kasutuselevõtt tähendab aga märkimisväärt sekkumist originaalsubstanti säilimisse ja hoone autentsuse kadu. Restaureeritava substanti maht on väiksem taastatavast mahust ning hoone kasutuselevõtt tähendab selle suures osas koopia taastamist. Koopia taastatud hoone puhul on riiklik kaitse õigustatud juhtudel, kui tegemist on avalikkuse kõrgendatud huvi või hävinenud hoone sümbolväärtusega. Lisaks võib kaaluda mälestise staatuse säilitamist juhtudel, kui koopia valminud hoonel on oluline roll hoonete ansamblis. Vana-Nursi peahoone puhul ei ole need tingimused täidetud.

20. sajandi teisel poolel toimunud muutuste ja pikka aega kestnud ebapiisava hoolduse tõttu on Vana-Nursi mõisakompleks suures osas hävinud ning kompleksi taastamine selliselt, et säiliks selle autentsus, ei ole praeguseks kujunenud olukorras enam võimalik. Taastamine eeldab suuresti nii peahoone kui ka pargi koopia taastamist, samas on juba hävinud mitmed kompleksi varem kuulunud hooned või on neist alles vaid varemed. Mälestistest kõige paremas seisukorras on mõisa valitsejamaja, kuid sarnaselt peahoonele on interjöörid hävinud.

Vana-Nursi mõisakompleksi kuuluvad mälestised ei esinda enam Eesti ainelise kultuuripärandi väärtuslikumat osa kuna need on tehniliselt halvas seisundis ja seisundi parandamine põhjustab asja autentsuse kadumise. Tuginedes eelnevale, on mõisa peahoone, pargi ja valitsejamaja mälestiseks olemise lõpetamine põhjendatud.

Arvestades mälestiseks olemise lõpetamise ettepanekut, kompleksi kuuluvate mälestiste riikliku kaitse eelduse hinnangut ning tehnilise seisukorra hinnangut kompleksile, algatas amet 14.03.2023 peahoone, pargi ja valitsejamaja mälestiseks olemise lõpetamise menetluse.

(allkirjastatud digitaalselt)

.....